

Vēlējuma izteiksmes formas latviešu valodas 17. gs. valodniecisko un reliģisko darbu autoru lietojumā

Jolanta Wiśnioch
12. STARPTAUTISKAIS
ZINĀTNISKAIS SEMINĀRS

**Latviešu raksti un raksti Baltijā 16.–19. gadsimtā:
pētniecības aktualitātes un problēmas**

2022. gada 14. janvārī

Pētījuma mērķis

Šī pētījuma mērķis ir atbildēt uz trijiem pamatjautājumiem:

- 1) kādas kondicionāla galotnes izmantotas 17. gs. gramatikās un reliģiskajos avotos;
- 2) vai un cik lielā mērā gramatiku dati sakrīt ar tā laika reliģisko tekstu materiālu;
- 3) vai dažādu autoru darbos vērojamas atšķirības vēlējuma izteiksmes formu lietojumā un jā jā, tad par ko tās var liecināt;

17. gs. valodnieciskie darbi

1644. g. J. G. Rēhehūzena „Manuductio“ (MLL)

1669/1677 g. ts. M. Bihnera gramatika (A)

1685. g. G. Dreseļa „Gantz kurtze Anleitung“ (GKA)

1685. g. H. Ādolfija „Erfter Verfuch“ (EV)

J. Langija gramatiskais pielikums 1685. g. vāciski-latviskajai vārdnīcai (L)

17. gs. reliģiskie teksti

G. Mancelis

1631. g. Der kleine Catechismus (Manc1631_Cat)

1631. g. Lettisch Vade mecum (Manc1631_LVM)

1654. g. Lettische Langgewünschte Postill (1654_LP1)

H. Ādolfijs/K. Fīrekers

1685. g. Lettisches Hand=buch (VLH1685)

1685. g. Der kleine Catechiſmus (VLH1685_Cat)

1685. g. Die Sprüche Salomonis (VLH1685_Sal)

1685. g. Das Haus=, Zucht= vnd Lehrbuch Jesus Syrachs (VLH1685_Syr)

E. Gliks

Tas Jauns Testaments Muhsu Kunga Jesus Kristus... RIGA... M DC LXXXV. (JD1685)

Ta Swehta Grahmata Jeb Dewa Swehtais Wahrds... RIGA... M DC LXXXIX. (VD1689_94)

Pētīšanas metode:

Portāla www.korpuss.lv/senie mēklētājs

%tu; %tum(ees), %tut(ees), resp. %tam(ees), resp. ta(h)t(ees); %tohs

Vēlējuma izteiksmes galotnes

17. gs. gramatikās

avots	MLL	A	GKA	L	EV
vienskaitlis					
1. pers.	-e	-u	-u	-u	-u
2. pers.	-e	-i/-u	-i/-	-u	-u
3.pers.	-e	-a/-u	-a/-	-u	-u
daudzskaitlis					
1. pers.	-am	-am/-um -ubam/-abam	-am/-ubam	-um	-um/-am
2. pers.	-att	-aht/-u/-ubaht	-aht/-ubaht	-ut/-at	-ut/-at
3 pers.	-e	-a/-u	-a/-	-ut	-u

Vēlējuma izteiksmes galotnes Georga Manceļa darbos

	-u	-am	-um	-aht	-ut
Manc1631_Ca	13	2	-	1	-

*vnd jeb mehs ar to kahrordinati **taptam** / ka mehs tomähr pehtz vswahram / vnd wirršsu palleekam. 483. lpp., 12. r.*

*Mehs luhdšam jums / mieļi Brahli / ka juhš **attšieštaht** kattri py jums štrahda. 500. lpp., 19. r.*

	-u	-am	-um	-aht/-eeta	-ut
Manc1631_LV M	186	7	-	1/1	-

*Kad juhš mann **buhtaht** myļoyušchi / tad **buhteeta** juhš preezayušchees / ka es šatziyis äßmu / Es eemu py Tähwu / aišto tas Tähws gir leelahx nheka es. 138. lpp., 4. r.*

	-u	-am	-um	-aht/ u	-ut
Manc1654_LP1	652	54	-	3/ 2	-

*Deews gir to / katters no nhekahdeem Ghräkeem šinnaja / preekšch mums par Ghräkeem darrijis / ka mehš **kluhtam** ta Taißniba / katträ preekšch Deewu maxa. 56b. lpp., 5. r.*

*Juhš šinnaht to Schälaštibu muhšša Kungha JEšu Chrišti / jebšche wings baggahts gir / tappa wings tomähr nabbags juhššo dehl / ka juhš zaur winja Nabbadšibu baggati **taptaht**. 7. lpp., 11. r.*

*tad luhdšo eß jums zaur Chrištum / **juhš ghribbātu** Deewa Wahrdu wehl mahziet / unnd ee=preezenaht / 404. lpp., 12. r.*

*zeenięs / mieļais Bašnizas=Kungs / eß luhdšo / **juhš ghribbātu** mannus Ghräkus klausiet / unnd mannus Ghräkus mann peedoht / ka JESVS CHRJSTVS pa=wehlejis gir! 403. lpp., 22. r.*

Vēlējuma izteiksmes galotnes Georga Manceļa darbos

Atgriezenisko verbu galotnes:

-ohs: *tad tomähr nhe ghribb tee šöw py zitteems ļauđeems und šaweems Kaimiņeems tahdu Šlawu darriteeß / ka tee to Bährnu arridšan nhe wäštohß liedše Bašniza` eedami. Manc1654_LP1, 128. lpp., 26. rindiņa*

-amees: *kad mehs irr ar Šahrnu mašghatameeß / und ar Seepehms bärrštameeß{barrštameeß} /tad tomähr muhšša Blehdiba zaure špiedātu. Manc1654_LP1, 161. lpp., 27. rindiņa*

avots	galotne				
	-u	-am	-um	-aht/-eeta/-u	-ut
Manc1631_Cat	13	2	-	1	-
Manc1631_LVM	186	7	-	1/1	-
Manc1654_LP1	650	54	-	3/2	-
kopā: 921	849	64	-	5/1/2	-

Vēlējuma izteiksmes galotnes H. Ādolfija/K. Fīrekera darbos

avots	galotne				
	-u	-am	-um	-at	-ut
VLH1685	109	2	6	-	5
VLH1685_Cat	24	-	-	-	-
VLH1685_Sal	27	-	-	-	-
VLH1685_Syr	99	-	-	-	-
kopā: 272	259	2	6	-	5

*ka tas tohs / kas appakšch tahs Baušlibas bija / atpeštitu / ka mehs to Behrna=Teešu **dabbutum**. VLH1685, 9. lpp., 28. r.*

*Kad juhs manni **mihletut** / tad juhs preezatohs / VLH1685, 51. lpp., 13. r.*

*In kad es **gribbetohs** leelitees / ne darritu es tapehz ka` Negudrs; VLH1685, 24. lpp., 29. r.*

*Ģeķķis/ kaut tas **zeeštu** kluššu/ **taptu** arridšan par gudru turrehts/ in par Prahtneeku/ kad tas Mutti **turretū**. VLH1685_Sal, 27A. lpp., 30. r.*

Vēlējuma izteiksmes galotnes E. Glikā Bībeles tulkojumā

	-u	-am	-um/-u	-at	-ut
JT1685	690	10	20/1	10	25

Kas tad **buhtu**/ kad juhs **redšetu** ta Zilweka Dehlu uskahpam/ kur wiņšch pirmis bija? Jn, 6:62

Jo ja mehs pašchi **gribbetam** šohditees/ tad ne **taptum** mehs šohditi. 1Kor, 11:31

Jo ja juhs Mošum **tizzetut**/ tad **tizzetut** juhs mann arridšan/ jo wiņšch irr no mannim rakštis. Jn, 5:46

Un juhs **usluhkotat** to/ kas krahšnas Drehbes nešs/ un **šazzitat** us to: šehdees šche labba^ Weeta^: un **šazzitat** us to Nabbagu: štahw tu tur/ jeb šehdees appakšch to Pamešlu manno Kahjo. Jk, 2:3

	-u	-am	-um	-at	-ut
VD1689_94	1112	14	44	18	19

peešauz tawu Deewu/ jašchu Deews muhs peeminnehs/ ka mehs bohja^ **ne eetam**. Jon, 1:6

zaur kluššu Buhšchanu un Zerribu **warretut** juhs štipri buht/bet juhs ne ešsat gribbejšchi. VD1689_94, Jes, 30:15.

Jo jepšchu juhs **kautat** wiššu to Kaldee#ro Spehku/ kas prett jums kaŗro/ VD1689_94, Jer, 37:10
un wišs/ ko tu **warretohs** eegribbetees/ ne irr ar to lihdšinajama. VD1689_94, Sak, 8:11

	-u	-am	-um/-u	-at	-ut
JT1685	690	10	20/1	10	25
VD1689_94	1112	14	44	18	19
kopā: 1966	1802	24	64/1	28	44

Vēlējuma izteiksmes galotnes 17. gs. reliģiskajos tekstos

avots	galotne				
	-u	-am	-um/-u	-at/-aht/- eeta/-u	-ut
JT1685	690	10	20/1	10	25
VD1689_94	1112	14	44	18	19
VLH_1685	109	2	6	-	5
VLH1685_Cat	24	-	-	-	-
VLH1685_Sal	27	-	-	-	-
VLH1685_Syr	99	-	-	-	-
Manc1631_Ca t	13	2	-	1/1	-
Manc1631_LV M	186	7	-	1	-
Manc1654_LP 1	650	54	-	3/2	-
kopā: 3155	2910	89	70/1	28/5/1/2	49

- Georga Manceļa darbos vēlējuma izteiksmes daudzskaitļa personu formās izmantotas vienīgi galotnes ar **-a-**, resp. **-ah-**. Šajā ziņā Manceļa darbiem vistuvākas ir Rēhehūzena un Dreseļa gramatikas.
- Ādolfija/Fīrekera tekstos kondicionāļa daudzskaitļa personu formās dominē galotne ar **-u-**, tomēr reti gadās arī pa kādai galotnei ar **-a-**. Šie dati sakrīt ar 1685. g. Erster Versuch gramatikas materiālu.
- E. Glika Bībeles tulkojumā vēlējuma izteiksmes dsk. formās abās personās izmantotas gan galotnes ar **-a-**, gan ar **-u-**, kaut gan galotnes ar **-u-** ir pārsvārā (**108 / 52**). Abas galotnes lietotas pamišus, dažādās Bībeles grāmatās, nereti pat viena teikuma ietvaros. Veidojot kondicionāļa formu sistēmu Gliks iet roku rokā ar Fīrekeru un Ādolfiju.
- Visiem reliģisko tekstu autoriem kopīgs ir ļoti **precīzs vēlējuma izteiksmes vienskaitļa un daudzskaitļa formu galotņu šķīrums**. Galotne **-u** ar trīs izņēmumiem lietota vienīgi vienkaitļi un dsk. 3. pers. formās. Dsk. 1. un 2. pers. formās visi autori konsekventi lieto daudzskaitļa galotnes ar **-u-**, **-a-**, resp. **-ah-**.
- Atgriezeniskajiem verbiem visos 17. gs. rakstu avotos vsk. un dsk. 3. pers. formās lietota galotne **-ohs**. No nedaudzajiem piemēriem garamtikās un tekstos var izsecināt, ka dsk. 1. un 2. pers. formai arī ir speciālās daudzskaitļa galotnes 1. **-amohs/-amees**, 2. **atohs/-atees**.